

XIX A. MAŽOSIOS LIETUVOS ĮVAIZDIS JODOCUS'O DONATUS'O HUBERTUS'O TEMME'ĖS ROMANE ANNA JOGSZIS

Nijolė Brazauskienė

Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių literatūros katedros doktorantė

Šiandien Rytų Prūsijos nebėra, tačiau jos egzistencija tebetrunka lietuvių ir vokiečių kultūrinėje atmintyje. Lietuviams šis kraštas yra atminties vieta, simbolizuojanti lietuviškosios kultūros pradžią. Šiandien Lietuvos kultūrinė atmintis nebeatspindi sudėtingos to meto realybės. Mažosios Lietuvos kultūra buvo ne homogeniška, o daugiakultūrė, tai buvo paribio erdvė, kuriai buvo būdinga lietuvininkų ir vokiečių kultūros samplaika.

Apie Mažąją Lietuvą rašė kunigas Theodor'as Lepner'is XVII a., istorikė Silva Pocytė (2002), literatūrologas Jürgen'as Joachimsthaler'is (2011), XIX–XX a. rašytojai – Ieva Simonaitytė, Hermann'as Sudermann'as, Ernst'as Wichert'as, Alfred'as Brust'as ir kt.

Vienas iš rašytojų, savo plunksna įamžinusių XIX a. Mažąją Lietuvą, yra vokiečių rašytojas Jodocus Donatus Hubertus Temme (1798–1881). Keleto Temme'ės romanų pagrindinis poetinės raiškos objektas yra Mažoji Lietuva. Pastaruoju metu susidomėta dar mažai tirta šio rašytojo literatūrinė kūryba kaip svarbiu šaltiniu Mažosios Lietuvos kultūrai tirti. Straipsnio tikslas yra atskleisti XIX a. Mažosios Lietuvos įvaizdį Temme'ės romane *Ana*

Jogšis, parašytame 1856 m., ir pagrįsti, kad šiam romanui būdingas tikrovės atspindėjimas, todėl literatūra galėtų padėti kaip istorinis šaltinis tiriant lietuvių kultūrinę atmintį. Apie Rytų Prūsijos praeities pasaulį, į kurį mus gali nukelti literatūros kūriniai, vaizdingai rašė Dietmar'as Albrecht'as: „Į kelioninius krepšius kraunamės poetų ir prozininkų raštus, ieškome svajonių medinių trobelių ir suplūkto kelio be griovių kelkraščiuose, be valstybinių sienų. Spausdintas žodis padeda išlaikyti atmintį.“¹

Komparatyvinė imagologija

Metodas, naudojamas pasirinktam Temme'ės romanui tirti, yra komparatyvinė imagologija. Komparatyvinė imagologija yra lyginamosios literatūrologijos dalis, kurios objektas – tautos įvaizdžio, etninių stereotipų vaizdavimo tyrimas grožinėje literatūroje. Anot Nijolės Vaičiulėnaitės-Kašelionienės, „literatūrinė kitos šalies reprezentacija, jos įvaizdžių variantai yra

¹ Dietmar Albrecht, *Keliai į Sarmatiją. Dešimt dienų Prūsijoje: Vietos, tekstai, ženklai*, iš vokiečių k. vertė Osvaldas Aleksa, Vilnius: Baltos lankos, 1998, 7.

komparatyvinės imagologijos sritis². Imagologijos tyrimų pobūdį Rüdiger'is Zymner'is ir Achim'as Hölter'is apibrėžė taip: „lyginamasis santykis tarp Svetimojo ir Savojo paveikslo atsiremia į vietų, stereotipų, priešingų savybių porų, pvz., darbštus / tingus, švarus / purvinas, drąsus / baidus ir t. t. rezervuarą.“³ Kitos šalies įvaizdžiui literatūriniame kūrinyje būdingas tarpdalykinis tyrimo aspektas, susijęs su kultūros istorija, etnologija, politika, istorija. Būdingas yra Savo ir Svetimo santykio tyrimas. Pagal Virginijų Savukyną, „analizuojant reikia būti ypač atidžiam tiems diskursams, kuriuose kalbama apie Kitą (religiniu, etniniu, socialiniu etc. aspektu), nes tik čia galima „pagauti“ semiotiškai apibrėžtą tapatybę“⁴. Įvaizdis yra kultūrinės realybės vaizdinys, perteikiantis tautos ideologiją ir kultūrą. Įvaizdis kuriamas stereotipais. Stereotipai yra įsitikinimai apie kitą tautą, socialinę grupę ar atskirus jos narius. Straipsnyje, pasitelkiant komparatyvinės imagologijos metodą, yra tiriama, kokiais stereotipais kuriamas Mažosios Lietuvos kaip multikultūrinės paribio erdvės įvaizdis vokiečių autoriaus Temme'ės romane *Ana Jogšis*. Šis romanas analizuojamas kultūros istorijos kontekste.

Jodocus Donatus Hubertus Temme

Jodocus Donatus Hubertus Temme (1798–1881) buvo vokiečių teisininkas, politikas

² Nijolė Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, *Lietuvos įvaizdis prancūzų literatūroje (iki XX amžiaus): vienos barbarybės istorija*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2011, 15.

³ Rüdiger Zymner / Achim Hölter (Hg.), *Handbuch Komparatistik: Theorien, Arbeitsfelder, Wissenspraxis*, Stuttgart / Weimar, 2013, 94.

⁴ Virginijus Savukynas, *Istorija ir mitologijos: tapatybės raiškos XVII–XIX amžiaus Lietuvoje*, Vilnius: Viešosios politikos strategijų centras, 2012, 56.

ir rašytojas, Tilžės garbės pilietis (1850). Šveicarijos laikraštis *Basler Nachrichten* apibūdino Temme'ę kaip švelnų, draugišką, nuoširdžiai bendraujantį ir kaip ažuolą, kuris nesvyruodavo laiko audrose⁵. 1833–1836 m. Temme'ei teko dirbti baudžiamųjų bylų teisėju ir ikiteisminio tyrimo pareigūnu Ragainėje. Dėl savo liberalių pažiūrų į prūsišką teisingumo sistemą užsitraukė karaliaus Friedricho Wilhelmo IV nemalonę ir 1844 m. buvo išsiųstas į Tilžę, ten dirbo krašto ir miesto teismo direktoriumi. 1850 m. Temme buvo apkaltintas valstybės išdavyste ir pašalintas iš Prūsijos valstybinės tarnybos, emigravo į Šveicariją. Temme tikėjo liaudies teisės pergale, jis buvo nusiteikęs prieš absoliutinės monarchijos dogmas. Temme'ės atsiminimų leidėjas Stephan'as Born'as 1882 m. Temme'ę, šią išskirtinę asmenybę, apibūdino taip: „Temme buvo juristas tauriausia šio žodžio prasme, jis iki savo paskutinio atodūσιο išliko žmogumi, ginančiu teisę“⁶. Temme'ei buvo uždrausta dirbti teisininku, taip pat atimta teisė į pensiją. Kad išlaikytų gausią savo šeimą, Miunsteryje jis ėmėsi rašytojo plunksnos, tapo populiarus ir vertinamas Vokietijos autorius, pasirašinėjęs slapyvardžiu Heinrich Stahl. Jo apysakas spausdino tuo metu Vokietijoje populiarus žurnalas *Gartenlaube*. Šio rašytojo kūriniai buvo verčiami ir į kitas kalbas, jo romanus spausdino Niujorko valstybinis laikraštis. Temme daugiausia rašė kriminalines apysakas. Savo kūriniams naudojo savo tirtų kriminalinių bylų medžiagą. Jis taip pat laikomas vokiečių kriminalinio apsakymo

⁵ Plg. Stephan Born, „Vorwort des Herausgebers“, J. D. H. Temme, *Erinnerungen*, Hrsg. Stephan Born, Leipzig: Ernst Keil, 1883, XII.

⁶ *Ten pat*, V.

pradininku. Anot Max'o Gust'o, daktaro disertacijos apie Temme'ę autoriaus, Temme sukūrė naują žanrą vokiečių literatūroje⁷.

Temme domėjosi Mažosios Lietuvos kultūra, kalba, visuomene, nes šios žinios praversdavo bendraujant su teisiamais lietuvininkais. Savo kūriniuose, norėdamas atskleisti lietuvininkų kultūros savitumą, „kartais Temme naudojami Mažosios Lietuvos etnografinė ir filologinė literatūra, pats buvo pramokęs lietuvių kalbos“⁸. Temme trumpam apsisusto Mažojoje Lietuvoje, panašiai kaip ir Georg'as Sauerwein'as (Jurgis Zauerveinas) (1875–1900), tik Sauerwein'as įsiliejo į lietuvių kultūrą, pasisakė už lietuvių tautos kultūrinio tapatumo išsaugojimą, o Temme liko išorinis stebėtojas.

Apie savo kūrybinio kelio pradžią Temme rašė romano *Ana Jogšis* (1856) pratarmėje: „Savųjų raštų gėrio ir blogio, žinoma, aš negaliu įvardyti. Aš tik esu įsitikinęs, kad aš juose noriu siekti to, kas geriausia, ir nors aš kaip šeimos maitintojas tuo pačiu metu turiu atlikti pareigą savo gausiai šeimai, kaip rašytojas turiu savo raštų dėka daryti įtaką.“⁹ Nors jis pradėjo rašyti, norėdamas išlaikyti savo šeimą, tačiau kaip rašytojas savo kūriniams norėjo teigiamai paveikti savo skaitytojus vokiečius. Temme suprato kilnią meną, kuris, anot Vydūno, „yra tarsi žmoniškumo pranašas“¹⁰, misiją. Savo kūriniuose, ku-

riems būdinga lietuviška tematika, Temme vaizdavo lietuvininkų gyvenimą ir charakterį. Vydūnas paminėjo Temme'ę savo veikalė *Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių* 1932 m., kur jis Temme'ės aprašytus charakterius vertino kaip tikroviškus¹¹. Temme buvo natūralizmo epochos rašytojas, savo kūriniuose siekęs vaizduoti tikrovę tokią, kokia ji buvo.

Kultūrologas Manfred'as Klein'as tyrė, ar Temme'ės kūriniai gali būti naudojami kaip šaltinis Mažajai Lietuvai tirti. Klein'as priėjo prie išvados, kad Temme'ės apysakos „remiasi subjektyvia autoriaus patirtimi ir stebėjimų rezultatais, suteikia galimybę galbūt pažvelgti į atskiras daugiakultūrio gyvenimo sritis, kurių nerastume kitos rūšies šaltiniuose“¹². Straipsnyje apie Temme'ės romaną *Ana Jogšis* taip pat siekiama ištirti Prūsų Lietuvos įvaizdį, perteikiantį šio regiono daugiakultūriškumą.

Tautų santykiai

Romane aprašomi tautų: lietuvininkų, vokiečių, rusų, žydų santykiai. Tuo metu, kai Mažojoje Lietuvoje gyveno Temme, šis kraštas priklausė Prūsijos kunigaikštystei. Pasak Albrecht'o, Rytų Prūsijos tautos gyveno „Sarmatijos laiku“¹³. Sarmatija – senasis Prūsijos pavadinimas.

XIX a. rašytojas Temme savo romane *Ana Jogšis* vaizduoja konfliktiškus Rytų Prūsijos tautų santykius. Romane vaizduojamų lietuvininkų tautiniam identitetui

⁷ Max Gust, J. D. H. Temme: *Ein münsterländischer Schriftsteller und Politiker des 19. Jh. (Inaugural Dissertation)*, Münster, 1914, 143.

⁸ *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, ketvirtas tomas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2009, 507.

⁹ Temme, I Bändchen, 1856, VI.

¹⁰ Vydūnas, *Tautos gyvata: filosofiški-sociologiški aiškinimai*, Kaunas: Jūsų Flintas, 2012, 45.

¹¹ Plg. Manfred Klein, J. D. H. Temmes *literarisches Denkmal für die „Kaksche Ball“ (Kakšių bala)*, Annaberger Annalen Nr. 15, 2007, 122.

¹² Manfred Klein, „Jodoko Donato Huberto Temmės literatūrinis paminklas „Kakšių balai“, vertė Sigita Barniškienė, *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, 293.

¹³ Albrecht, 1998, 11.

būdingos neigiamos ypatybės – alkoholio vartojimas, turto siekimas, nepakantumas kitoms tautoms – vokiečiams, žydams. Šis kraštas nuo seno priklausė lietuvininkų protėviams, todėl jie nebuvo draugiški atėjūnams vokiečiams. Klein'as pokalbyje su Gediminu Zemlicku teigia, kad „Temme'ei buvo visai aiški kolonizacija ir jos padariniai“¹⁴. Temme pateikia vieną to meto lietuvišką patarlę: „Netgi kvailiausias lietuvis yra protingesnis už patį protingiausią vokiečių.“¹⁵ Laima Anglickienė taip pat rašė, kad „patarlėse išlaikoma bendra vokiečio vaizdavimo kvailu tradicija“¹⁶, lietuvių folklore „į vokiečių dažnai žvelgiama neigiamai, požiūris į šią tautą paniekinantis“¹⁷. Romane vokiečiai taip pat apibūdino lietuvius kaip kvailus: „šita kvaila lietuvių liaudis.“¹⁸ Šiame paribio regione tarp vokiečių ir lietuvininkų vyko konfrontacija. Lietuvininkai jautė antipatiją vokiečiams, užėmusiems jų kraštą, atėmusiems laisvę.

Romane matomas autoriaus nusiteikimas prieš absoliutinę monarchiją. Anot Born'o, jis buvo niveliuojančios valstybės priešininkas. Jis siekė vienybėje išsaugoti skirtumus, todėl pateko į konfliktą su Prūsijoje vyraujančiomis tendencijomis¹⁹. Temme tikėjo liaudies teisės pergale prieš absoliutinę monarchiją. Born'as 1882 m. Temme'ę kaip kovotoją už liaudies teises apibūdino šitaip: „Temme'ės vardas vo-

kiečių žemėje visur žinomas ir gerbiamas, kur liaudies širdis plaka laisvei“²⁰. Romane *Ana Jogšis* Temme išreiškė lietuvininkų teisę į laisvę, į savitą kultūrą. Autorius savo kūrinyje parodė, kokia kiekvienai tautai, jos gyvenimui svarbi yra laisvė. Anot Gust'o, laisvės įsitikinimai, kuriuos Temme nuolat nešiojosi savo širdyje, gyveno ir jo kūryboje²¹. Galima teigti, kad rašytojo požiūrį į Mažosios Lietuvos kultūrą nulėmė to meto politinė situacija Vokietijoje, jo kaip nepailstančio kovotojo už liaudies teises pozicija. Gintaras Lazdynas rašė apie rašytojo ir tikrovės santykį: „Visų pirma tam tikras objektas – socialinės, gamtinės, istorinės, politinės ir pan. sąlygos veikia ir formuoja rašytojo dvasią kaip subjektą ir pačios yra jo veikiamos.“²² Rašytojui Temme'ei turėjo poveikį to meto politinės sąlygos Vokietijoje, ir tai matoma jo literatūrinėje kūryboje.

Kriminalinio romano *Ana Jogšis* pagrindinė veikėja kai kuriuose skyriuose paminima tik epizodiškai. Romanas neturi vientisos siužetinės linijos. Šiame romane kaip mozaikoje, iš atskirų dalių dėliojamas vientisas Mažosios Lietuvos paveikslas. Ana Jogšis tarsi sujungia atskiras dalis, perteikiančias lietuvininko charakterį, į vieną nedalomą visumą. Ana Jogšis – jauna lietuvininkė mergina, kurios veidas buvo šaltas ir griežtas, akys – spindinčios, tamsiai mėlynos. Ši mergina, kaip sužinojome skyriuje „Žmogžudystė“ (*Der Mord*), yra nuteisiama mirties bausme, nes nužudė du žydus. Temme Anos asmenyje kritikuoja lietuvininkų moralinį nuosmukį, jų, kaip

¹⁴ Gediminas Zemlickas, „Kuo pasauliui gali būti įdomus lietuviškasis paveldas“ (4) *Mokslo Lietuva* Nr. 21, 2005, 5.

¹⁵ Temme, 4 Bändchen, 1856, 74.

¹⁶ Laima Anglickienė, *Kitataučių įvaizdis lietuvių folklore*, Vilnius: Versus aureus, 2006, 195.

¹⁷ *Ten pat*, 186.

¹⁸ Temme, 1. Bändchen, 1856, 23.

¹⁹ Plg. Born, „Vorwort des Herausgebers“, J. D. H. Temme, *Erinnerungen*, 1883, VII.

²⁰ *Ten pat*, XIV.

²¹ Gust, 1914, 143.

²² Gintaras Lazdynas, „Įvadas į polifoninį literatūros suvokimą“, *Šiaurės Atėnai*, 2000 09 23, 11.

neturtingų žmonių, polinkį į nusikaltimus, tolerancijos stoka. Tauta, nevertinanti moralės, pasmerkta išnykti, nes nebelieka vienybės tarp atskirų jos narių. Romualdo Lankausko teigimu, „moralė yra tas tvirtas ir būtinas pagrindas, ant kurio statomas stabilus valstybės rūmas“²³.

Ana Jogšis ir jos motina žudė žydus, siekdamos pasisavinti jų turtą. Ana iš pradžių nesutiko žudyti, nes jai patiko gražus ir žvalus žydų berniukas. Vėliau ji pakluso savo motinai. Jos iškasė duobę, naudodamosi kirviu ir peiliu nužudė žydą, savo nusikalstamą veiklą pateisindamos tuo, kad tai žydas ir todėl jį žudyti galima. Anot britų sociologijos profesoriaus Vincenzo Ruggiero, „rasinės charakteristikos dažnai pateisina diskriminaciją ir priekabiavimą, jos kursto atskirtį. Fizinis smurtas yra nepertraukiamo, dinaminio proceso galutinis rezultatas“²⁴. Ana Jogšis ir jos motina rėmėsi paplitusiu neigiamu žydo stereotipu. Anot Anos motinos, žydo nužudymas nėra žmogžudystė: „Ką reiškia žydas ir žydų berniukas? Tęsė toliau senoji moteriškė. Žydas yra šuo, kiaulė. Jie persekioja, apgaulinėja, jie apvaginėja mus. Kunigas tai sako iš sakyklos. Jie yra mūsų priešai. Žydo nužudymas nėra žmogžudystė.“²⁵ Autorius Temme smerkia tokį požiūrį į žydų tautos atstovus. Autorius įvardija svarbiausius stereotipus, nulėmusius neigiamą požiūrį į žydus: žydai nelaikomi žmonėmis, žydai apvagia, jie yra priešai. Savukyno nuomone, „žydų nepriskyrimas prie žmonių psichologiškai leido pateisin-

ti žiaurų elgesį su jais“²⁶. Negatyvūs žydo stereotipai tolino žydus nuo lietuvių. Žydų etnokonfesinė grupė suvokiama kaip Kitas, visiškai svetimas. Lietuvius nuo žydų skyrė tikėjimas, socialinė padėtis – lietuviai dažniausiai buvo žemdirbiai, o žydai prekybininkai.

Anos charakteriui būdingas moralės normų nepaisymas, antisemitinės nuostatos, pasitikėjimo savimi stoka, nes ji neišdrįsta pasipriešinti savo motinai, siūlančiai nužudyti žydą. Pasirinkdamas Aną savo romano heroje, Temme parodė iškilusią grėsmę Mažajai Lietuvai. Bendrų žmoniškųjų vertybių, moralės, tautinio sąmoningumo stoka vedė lietuvininkų bendruomenę į pražūtį, kilo jų kultūros išlikimo pavojus.

Ana Jogšis buvo nuteista mirties bausme ant rato (*Hinrichtung durch das Rad*). Šis nuosprendis buvo patvirtintas karaliaus. Tokia iš Viduramžių inkvizicijos kilusia mirties bausme buvo nuteista Ana Jogšis 1828 m. rugpjūčio 5 ar 6 dieną. Mirties bausmė ant rato laukdavo už tokius nusikaltimus, kaip antai žmogžudystė, plėšimas gatvėje, sutuoktinio ar tėvų nužudymas. Ana Jogšis gyveno ir realybėje, ją Temme paminėjo savo atsiminimuose. Mirties bausmė buvo įvykdyta Ragainėje (Neman). Kaip matome, XIX a. pradžios Rytų Prūsijoje buvo praktikuojama mirties bausmė.

Kaip rašė pats autorius Temme romano pabaigoje, jis nedrįso pažvelgti į žydų žudikės sielą: „Aš nesiryžau savo apysakoje pažvelgti į žydų žudikės sielos gelmes.“²⁷ Taigi Temme nesileido į savo herojės vidi-

²³ Romualdas Lankauskas, *Išbandymas laisve: Publicistika, esė, interviu*, Vilnius: Versus aureus, 2013, 21.

²⁴ Vincenzo Ruggiero, *Nusikaltimas literatūroje*, 2005, 101.

²⁵ Temme, 4 Bändchen, 1856, 200.

²⁶ Savukynas, 2012, 221.

²⁷ Temme, 4 Bändchen, 1856, 255.

nį pasaulį. Būtų prasminga nustatyti Anos asmenybės tipą. Jos asmenybei apibūdinti tiktų *krizės asmenybės* sąvoka. Romualdas Grigas *krizės asmenybės* elgseną vertina kaip nukrypstančią nuo įsivaizduojamos normos ir kuri yra neigatyviu įspaudu paženklusiai „tautos kūną“²⁸. Ana Jogšis priklausė *užribio klasei*, nes gyveno socialinės rizikos šeimoje, buvo neturtinga, jos motina gerė. Grigo teigimu, „užribio klasės individo potipį puikiai nusako vadinamųjų socialinės rizikos šeimų ar asmenų sąvoka“²⁹. Tokios *krizės asmenybės* prisideda prie tautinės kultūros nykimo. Grigas pažymi, kad tokia asmenybė „visa savo elgsena, netgi pačia egzistencija prisideda prie tradicinės kultūros trapumo, jos dūlėjimo – tos kultūros, kuri yra grindžiama humanizmo ir socialinio (bei tautinio) solidarumo principais“³⁰.

Ana Jogšis buvo kalinama Ragainės kalėjime, įrengtame vienoje iš gražiausių Vokiečių ordino pilių. Kalėjime kilo gaisras. Anos celė buvo ketvirtame kalėjimo aukšte. Ugnis apėmė celę. Aną buvo bandoma gelbėti, tačiau kopėčios nesiekė, nesėkmingai bandyta numesti jai virvines kopėčias. Nuteistoji mirčiai, kuri negalėjo tikėtis pasigailėjimo, kuri po kelių dienų turėjo būti perduota budeliams, labai norėjo gyventi, todėl apimta nevilties iššoko iš ketvirto aukšto. Po langu buvo padėta šiaudų, todėl Ana nesusižeidė. Gaisras buvo laikomas dievo bausme. Ana buvo viena iš nedaugelio kalinių, išsigelbėjusių iš gaisro apimto kalėjimo. Anos (gyvenusios realybėje) mirtis paskatino diskusijas

²⁸ Romualdas Grigas, *Lietuvių tautos išlikimo drama*, Vilnius: Versmė / Diemedis, 2013, 354.

²⁹ *Ten pat*.

³⁰ *Ten pat*, 356.

dėl mirties bausmės panaikinimo Vokietijoje. Ana Jogšis buvo apklausta Ragainės kriminalisto (*Kreisjustizrath*) Brinlingerio. Temme pabrėžia, kad tardymas vyko teisėtvarkos tikslais, tačiau „neįsigilinant į kriminalinius ir psichologinius interesus“. Tai yra autoriaus netiesioginė baudžiamojo proceso kritika, nes nebuvo atsižvelgiama į teisiamojo psichologinius motyvus, paskatinusius imtis nusikalstamos veiklos.

Temme romane atskleidžia nykstančią Mažosios Lietuvos dvasią. Lietuvininko įvaizdžiui jis priskiria antipatiją vokiečiams, antisemitines nuostatas žydų atžvilgiu, dvasingumo, tautinio sąmoningumo stoką. Anos charakteris perteikia *krizės asmenybės* mentalitetą, prisidedantį prie kultūros nykimo. Toks žmogus nejaučia bendrumo su kitais visuomenės nariais, yra amoralus individualistas, neturi pilietiškumo jausmo.

Senovės baltų kultūra

Temme trečiajame romano tome daug dėmesio skiria lietuvininko Jozuos Gandrašiaus aprašymui. Šis šimtmetis senolis išskyla kaip senosios baltiškosios kultūros ir papročių saugotojas. Vardas Jozua yra kilęs iš hebrajų kalbos, reiškia išvaduotoją ar išganytoją³¹. Jozua Gandrašius vilkėjo įprastu lietuvišku rūbu – sermėga iš šurkščios pilkos vilnos. Tai buvo tipiškas ano meto lietuvininkų vyrų drabužis Mažojoje Lietuvoje. Jozua buvo vadinamas *Kuningu*. Kunigas lietuvių kalboje reiškė daugiau negu ponas, – aiškino Temme. Taigi senolis Jozua Gandrašius kaime buvo labai gerbiamas. Šis senasis lietuvi-

³¹ www.godsplan-today.com/lithuanian/LITH_Ch_5_Mystery.htm (žiūrėta 2014-03-28).

ninkas mano, kad lietuviniškai nesiseka todėl, kad pyksta dievai. Dievai atsiuntė nelaimę, nes lietuviai nusisuko nuo jų ir pradėjo garbinti svetimus dievus tu, kurie žudė lietuvių tėvus. Senasis lietuviniškai mano, kad „senieji dievai jiems padės, kai jų naujasis Dievas juos paliks“³². Šis senolis žolelėmis pagydo sunkiai sergantį vaiką, kreipdamasis į senuosius pagonių dievus: „Išklausykite mane, Jūs aukštieji Dievai, Perkūnai, Pykulai, Patrimpai.“ Jozua Gandrašius taip pat yra žynys. Jis naudoja magišką formulę SATOR. Ji žymi pradžią ir pabaigą, tikėta, kad turi didelę magišką galią, saugo nuo blogos įtakos ir neša laimę³³.

Pas lietuviniškai senolį Jozuą Gandrašių atėjo kunigo žmona, kuri buvo vokiečių. Senolis paklausė, ko vokiečių gali prašyti lietuvio. Ši vokiečių norėjo, kad senolis padėtų išaiškinti vagį, kuris pavogė jos auksinį medalioną. Senolis vis dėlto sutiko, nors ir žinojo, kad vokiečiai laikė lietuviniškai kultūrą žemesne, o tai rodo jo toleranciją kitataučiams. Norėdamas surasti vagį jis kreipėsi į senuosius dievus ir davė kunigo žmonai gerti alaus. Vagis pasirodė esanti jos tarnaitė, lietuvė mergina, kurią anksčiau apvogė pati kunigo žmona. Taigi Jozua Gandrašius buvo ir aiškiaregys.

Jozua Gandrašius išrenkamas kaimo vaidila (*Waidelotte*). Temme rašo, kad senieji pagonių žyniai Prūsijoje buvo vadinami vaidilomis. Jozua organizuoja susirinkimus, kuriuose jis skatina lietuviniškai tautinį atgimimą, jis yra savo tautos patriotas, visuomenės veikėjas. Jozua smerkia lietuviniškai, kad jie klauso įstatymų svetimos vokiečių tautos, kuri,

anot jo, yra priešiška seniesiems dievams ir protėviams, kurie tėvus pavertė vergais. Lietuviniškai buvo lojalūs Prūsijos karalystės valdžiai. Istorikė Silva Pocyte teigia, kad Rytų Prūsijoje „klostėsi specifinis mažlietuvių identitetas, kuriam būdingi ištikimybė ir lojalumas monarcho, kaip valstybės vadovo, institucijai“³⁴. Lietuviniškai buvo būdinga dviguba tapatybė. Pasak senolio Gandrašiaus, lietuviniškai yra tauri tauta, turinti drąsius ir išmintingus protėvius, o vokiečiai, anot jo, yra barbarų tauta. Jozua ragina lietuviniškai atsiriboti nuo jiems svetimos vokiečių kultūros. „Taigi savoji priklausomybė tam tikrai grupei gali būti suvokta, kai suvokiama, kad esama Kito“³⁵. Jozua Gandrašius siekia pažadinti lietuviniškai pasididžiavimą savo protėviais, jų religija, nepasiduoti germanizacijos įtakai. Nors ir kritiškai pasisako apie vokiečius, Jozua Gandrašius padėjo vokiečių kunigo žmonai išaiškinti vagį. Tai rodo šio šimtamečio senolio dvasios kilnumą, būdingą senajam prūsų lietuviui pagoniui.

Temme taip pat aprašo pagonių religiją. Aprašyti trys pagonių dievai. Perkūnas (*Perkunos*) buvo perkūnijos dievas, garbanotais plaukais ir barzda, ant galvos užsidėjęs karūną iš ugnies liepsnų, jo veidas buvo raudonas kaip ugnis ir piktas. Pykulas (*Pikollos*) buvo mirties dievas, senas aukštas žilabarzdīs vyras, jo veidas buvo mirtinai išbalęs, jis žiūrėjo iš apačios į viršų. Patrimpas (*Potrimpos*) buvo javų ir karo dievas, amžinai jaunas vyras, jo veidas buvo linksmas, besišypsantis, be barzdos, jo galva buvo papuošta javais. Aprašydamas senovės lietuvių etnokultū-

³² Temme, 3 Bändchen, 1856, 64.

³³ Plg. www.smithtrust.com/satorsite (žiūrėta 2013-01-21)

³⁴ Silva Pocyte, *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*, Vilnius: Vaga, 2002, 262.

³⁵ Savukynas, 2012, 56.

lą romane *Ana Jogšis* Temme naudojosi kunigo Theodor'o Lepner'io raštais. Anot Theodor'o Lepner'io (1633–1691), kuris vienas iš pirmųjų aprašė Prūsų lietuvių kultūrą, kunigus lietuviai kartais paniekiamai vadino *Nieka Kalbys*³⁶.

Senasis Jozua Gandrašius sako, kad senieji ažuolai, po kuriais buvo garbinami dievai, yra sunaikinti, tačiau dievai neišnyko. Pagoniškieji dievai vis labiau pyksta ir baudžia žmones: „Jie vis pyksta ant mūsų, nes mes juos vis labiau ir labiau užmirštame, nelankome šventų vietų, nebeteikiame jiems aukų.“³⁷ Autorius įžvelgė grėsmę lietuvininkų tautai išlikti, nes tauta, nevertinanti savo istorijos ir kultūros, pradusi savo tautinę savimonę, yra pasmerkta išnykti. Anot Grigo, tautos tęstinumas – „tai visų pirma savos kalbos ir paprotinės kultūros praktikavimas, tai savasties bruožų, tarp jų ir savitesnio mąstymo (praktinės filosofijos), išsaugojimas bei tęstinumas, materializuotos kultūros paminklų saugojimas ir t. t., jeigu viso to nepaisoma – nėra ir tapatybės tęstinumo, tautos ir valstybės integralumą užtikrinančios strategijos“³⁸.

Atsisakydami savosios kultūros ir pasiduodami svetimai vokiečių kultūrai, lietuvininkai pradėjo prarasti savo tautinį identitetą. Temme'ės manymu, senoji pagonių religija yra tikroji lietuvininkų kultūra, o vokiečių kultūra ir krikščionybė jiems svetima. Vokiečių atsikėlimą į Mažąją Lietuvą Temme aprašo kaip senųjų pagonių dievų bausmę lietuvininkams. Įvedus krikščionybę ėmė keistis ir kultūra Prūsų Lietuvoje. Temme'ei baltiškoji kultūra

buvo ne tik paralelinės tikrovės praskleidimas, egzotika, bet ir būdas pažinti pagonių religiją, kuri buvo svarbi senovės lietuvių kultūros dalis. Neatsitiktinai pasirinktas ir Jozua Gandrašius, nes žyniai buvo iškilę luomas³⁹ senovės Prūsijoje. Jis yra tarsi dvasinis vadovas XIX a. netolerantiškam, pasyviam, pavergtam lietuviui. Apibendrinant Temme'ės išsakytas mintis, galima manyti, kad, atsisakę senųjų papročių, pagonybės, kaip savo kultūrinės atminties dalies, lietuvininkai prarado savo tautinę savimonę, kuri, anot Algirdo Patacko, „yra tai, kas tautą daro tauta, kas yra tautiškumo esmė“⁴⁰. Lietuvininkai prarado savo tautinės kultūros savitumą – tautos dvasią, todėl jie buvo pasmerkti pasiduoti germanizacijai ir nutautėti.

Etnologiniai ir istoriniai faktai romane

Romano kūrėjas Temme vis dėlto labiau atskleidė Mažosios Lietuvos dvasią, negu leidosi į savo herojų sielos gelmes. Gustavas Valteris, vienas iš romano veikėjų, manė, kad negali vesti rusų grafo dukters Lidijos Šilgovskos, nes jos socialinė padėtis buvo aukštesnė ir jis negalėjo pasiūlyti jai tokių gyvenimo sąlygų, prie kurių ji pratusi. Gustavas Valteris tampa sodininku, žmogumi, gyvenančiu gamtos apsuptyje. Dauguma lietuvininkų buvo valstiečiai, taigi Gustavas yra savo protėvių gyvenimo būdo tęsėjas.

Į žydų žudikės Anos vidaus pasaulį rašytojas neatkreipė dėmesio, tik akcentavo, kad jai būdinga aistra žudyti. Anos charak-

³⁶ Temme, 3 Bändchen, 1856, 80.

³⁷ *Ten pat*, 103.

³⁸ Grigas, 2013, 382.

³⁹ Savukynas, 2012, 31.

⁴⁰ Algirdas Patackas, *Litua: Lituanistika, publicistika, beletristika*, Vilnius: Versmė, 2014, 217.

teriu būdinga moralės normų stoka, nusikalstamas elgesys. Nuskurdę lietuvinkai kovoje už būvį kartais darydavo nusikaltimus.

Trečiajame savo romano *Ana Jogšis* tome Temme aprašo Įsės (Ysės) (vok. *Inse*, dabar rus. *Pričaly*) bažnytkaimį. „Įsėje vyravo lietuvių ir kuršininkų žvejai, statę ten dailius medinius pastatus, būdingus žvejų kaimams“⁴¹. Įsės kaime gyveno ir Ana Jogšis, kurios vardu pavadintas ir Temme'ės romanai. Įsė buvo įsikūrusi prie Kuršių marių: „Prie Kuršių marių yra lietuvių kaimas Įsė.“⁴² Įsės kaimo gyventojai gyveno iš žvejybos Kuršių nerijoje. Apibūdinamas lietuvininkų žvejų charakterį, Temme rašo, kad jie buvo santūrūs. „Lietuvių žvejys prie Kuršių marių yra santūri būtybė“⁴³.

Temme taip pat aprašo Kuršių neriją. Autorius pažymi, kad jūra paskandino išstisus kaimus, pavyzdžiui, Rėzos gimtinę. Temmę reikėtų patikslinti: Rėzos gimtinė Karvaičiai buvo užpustyti smėlio. Anot Temme'ės, šios vietovės gyventojai tvirtina, kad paskandintus namus ir kaimus dar galima matyti jūros dugne.

Ketvirtajame romano *Ana Jogšis* tome išdykęs, piktas, niekam tikęs vaikas lietuvis Kristupas Drigelis pasižymėjo sadistiniu elgesiu su gyvūnais – jis mėgo iš nuobodulio žąsims nulaužti kojas ir sparnus, kiaulėms nukirpti uodegas ir ausis. Vėliau 1813–1815 m. Prūsijos karų su Napoleonu metu Kristupas Drigelis buvo karys. Nors vaikystėje buvo negeras vaikas, jis tapo narsus karys, savojo krašto gynėjas, buvo

paskirtas puskarininkiu. Kristupas Drigelis tapo doru žmogumi, piliečiu, savosios tėvynės patriotu. Sugrįžęs iš karo tarnybos jis tapo kaimo seniūnu (*Dorfschulze*). Kristupas Drigelis buvo geras valstybės tarnautojas. Dvasinės vertybės, dorumas yra labai svarbios vertybės kiekvienai tautai. Vydūno teigimu, „sielos kultūra turėtų kiekvienoj tautoj būti svarbiausias dalykas. Ji yra iš tikrųjų ta Šventykla, iš kurios pareina visos tautos labas“⁴⁴.

Temme aprašo vieną paprotį. Kalvis vokiečiai buvo nubaustas, nes neaugino tabako, kaip liepė įstatymas. Šis kalvis turi atgailai skirti lietuvininkams degtinės ar alaus. Lietuvininkai iškart išgeria degtinę. Gerdami lietuvininkai nenaudojo stiklinių, o gėrė tiesiai iš butelių. Temme rašo, kad viešpatavo *degtinės fanatizmas*. Kai Anos motina pasiūlė seniūnui Kristupui Drigeliui degtinės, jis atsisakė. Anos motina nusistebėjo, kaip lietuvis gali negerti degtinės: „Tu negeri degtinės, o esi lietuvis?“⁴⁵ Anuomet buvo gajus stereotipas, kad lietuvininkas buvo įpratęs gerti degtinę, o tai tikrai nebuvo gera tautinio charakterio ypatybė. Vokiečių žurnalistas Otto Glagau (1834–1892) rašė: „Liaudies žmogui Rytprūsijoje dėl šalto klimato, prastos mitybos ir sunkaus gyvenimo degtinė yra esminis, stačiai būtinas reikmuo, o geriama su saiku, jį nieku būdu nedaro jam žalos.“⁴⁶ Keletoje romano vietų veiksmas vyksta smuklėje, kur lietuvininkai geria degtinę ir alų. Smuklės savininkas paprastai būdavo vokiečiai.

⁴⁴ Vydūnas, 2012, 60.

⁴⁵ Temme, 4 Bändchen, 1856, 174.

⁴⁶ Otto Glagau, „Lietuvininkų butis ir būdas“, Vacys Milius (leidėjas), *Lietuvininkai: Apie vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, Vilnius: Vaga, 1970, 249.

⁴¹ *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, 1 tomas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2000, 594.

⁴² Temme, 3 Bändchen, 1856, 1.

⁴³ *Ten pat*, 9.

Romane aprašomas Prūsijos ir Rusijos pasienis. Siena yra susitikimo su Svetimu vieta. Per Prūsijos-Rusijos sieną, kuri 1829 m. buvo uždaryta, vyko didelė druskos kontrabanda. Nuskurdę lietuviniškai imdavosi kontrabandos. Lietuvininkų moralės ir materialinės gerovės nuosmukį Temme vertino kaip sienos su Rusija uždarymo rezultata: „Liko tik kontrabanda su savąja demoralizacija, savaisiais ekscesais, savaisiais nusikaltimais ir savaisiais žiaurumais. Šalies gerovė smuko. Suklestėjo amoralumas.“⁴⁷ Kultūros istoriko Egidijaus Aleksandravičiaus nuomone, „kontrabanda – dar vienas menkai iširtas pasienio komunikacijos istorijos reiškinys – gali būti priskiriama prie lietuvininkų, ypač XIX a. pirmos pusės žemaičių, tautinių bruožų“⁴⁸. Autoriaus komentarai apie pasienio režimą dažnai nutraukia pasakojimą. Gražus plentas iš Berlyno per Karaliaučių iki Tilžės jau egzistavo. Plentas buvo nutiestas iki Prūsijos pasienio kaimo Lauksargių, čia prisijungė rusų plentas, kuris per anuometį rusų valdžiai priklausiusį pasienio miestelį Tauragę vedė į Mituvą, Rygą iki St. Peterburgo. Pasak Temme'ės, eismas šiomis gatvėmis buvo labai didelis, į abi puses, į Rusiją ir į Prūsiją, o toliau į Vokietiją.

Temme satyriškai aprašo perėjimą per Rusijos sieną. Autorius vaizduoja susitikimą su svetima rusų kultūra, perteikia šaržuotą pasienio sargo ruso paveikslą. Rusijos pasienyje buvo nuspręsta pakeisti senąjį užkardą (*Schlagbaum*), nes pasibaidę arkliai ar neblaivūs vadeliotojai atsitrenkdavo į užkardą ir šis perkirdavo juos. Kol bus pagamintas naujas užkardas Sankt

Peterburgo fabrike, apie savo atvykimą vežėjai galėjo pranešti tik nestipriu botago pliaukštelėjimu. Dėl stipresnio ar pakartotinio pliaukštelėjimo buvo išstremiama į Sibirą. Vienas romane paminėtas pasienio sargas su atvykusiuoju kalbėjo pusiau vokiškai, pusiau rusiškai. Dokumentus jis tik peržvelgė, nes jų negalėjo perskaityti. Sargas, norėdamas, kad būtų įteikti dokumentai, atvykusiajam pranešė rankos mostu, ir bėda tam, kas šio jo gesto nesuprasdavo. Atvykęs vežėjas padavė dokumentus, kuriuos sargas įsidėjo į juodą odinę rankinę. Į muitinę vežėją palydėjo kazokai. Prūsijos pasienyje darbuotojai rusai buvo korumpuoti, pasižymėjo nehumanišku elgesiu su keliautojais. Jie tikrindavo viską, ką norėdavo, pasiimdavo. Jeigu keleivis duodavo kyšį prūsų taleriais ar rusiškais rubliais, galėdavo savo prekes vežtis toliau.

Vėliau Tauragėje dirbo baronas fon Vilkenas, kurį Temme apibūdina kaip išsilavinusį, humanišką tarnautoją. Autorius pažymi, kad su šiuo muitinės direktoriumi kartu studijavo Bonoje. Temme'ės manymu, „retai galima buvo sutikti labiau išsilavinusį ir humaniškesnį tarnautoją“⁴⁹. Dar 1849 m. baronas fon Vilkenas dirbo Tauragės pasienio muitinės poste. Jis maloniai nustebindavo keliautojus, nes prieš tai jie būdavo susitikę su „arogantišku, grubiu, korumpuotu, žiauriu rusu“⁵⁰. Baronas fon Vilkenas išleido įsakymą, draudžiantį brutaliai elgtis su į Rusiją atvykusiais žmonėmis. Buvo rūpinamasi keliaujančiųjų patogumu. Temme iškelia šį pasienio direktorių kaip tikro valstybės tarnautojo pavyzdį. Anot autoriaus,

⁴⁷ Temme, 2 Bändchen, 1856, 112.

⁴⁸ Egidijus Aleksandravičius, *Karklo diegas: Lietuvių pasaulio istorija*, Vilnius: Versus aureus, 2013, 126.

⁴⁹ Temme, 4 Bändchen, 1856, 227.

⁵⁰ *Ten pat.*

valstybės institucijos turėtų tarnauti tautų gerovei. Valstybės tarnautojai turėtų būti humaniški, pilietiški, dirbantys ne sau, o tautos labui. Tarnautojai, anot Vydūno, turėtų būti „aukščiausios doros“⁵¹ žmonės. Valdininkai turėtų tobulinti tvarką, vienyti tautą, tuo užtikrindami tolesnę jos egzistenciją. Valdžia, kuri nutolsta nuo žmonių, siekia tik savo tikslų, tampa korumpuota, ji skaldo tautą, naikina jos dvasią. Romane išreiškiamas pagarba pagrįstų valdžios atstovų ir žmonių santykių siekis.

Temme aprašo rekrūtų gaudymą Prūsijos pasienyje. Tai vadinamoji *Branka*. *Branka* visada būdavo rugsėjo ar spalio mėnesiais, kartais ir lapkritį. Romano veikėjas Gustavas Valteris stengėsi išvengti karo prievolės, todėl pabėgo, tapo dezertyru. O kiti lietuvininkai buvo nedrąsūs. Kaip rašo Temme, jie buvo kaip vaikai, nes buvo pavergti, neturėjo laisvės laisvai veikti, nepasitikėjo savimi. Lietuvininkams būdingas menkavertiškumo kompleksas. „Liaudis be išsilavinimo, kuri pati ir jos tėvai ir protėviai pažino tik vergovę, ir nieko kito kaip tik vergovę, kaip ji gali pajauti drąsą ir laisvę? Drąsą, kurią jai palaužė, laisvę, kurios ji nepažino?“⁵² Anot Temme'ės, lietuvininkai nedrąsūs, nelaisvi, nes jie niekada ir neturėjo laisvės. Jie, kaip jų tėvai ir protėviai, pažino vien tik vergovę. Temme'ės manymu, tautos neturėtų vergauti kitoms: „Nė vienos tautos kūrėjas nesutvėrė vergijai.“⁵³ Temme'i visos tautos yra lygiavertės, jis kritikuoja kolonizaciją, vienu tautų priešišumą kitoms.

Romane *Ana Jogšis* aprašoma daugiakultūrė Rytų Prūsijos tapatybė. Aprašomi

šio paribio regiono tautų – lietuvininkų, vokiečių, rusų, žydų santykiai. Autorius išreiškė idėjas, kad kiekvienos tautos kultūros savitumas turėtų būti saugomas, o tautų santykiai turėtų būti humaniški ir lygiaverčiai. Lietuvininkų tauta turėtų branginti savo istorinę ir kultūrinę praeitį, dvasines vertybes, nes tai yra kiekvienos tautos išlikimo pagrindas. Temme įžvelgė grėsmę lietuvininkų tautai išlikti.

Išvados

Vokiečių teisininko ir rašytojo Jodocus'o Donatus'o Hubertus'o Temme'ės romane *Ana Jogšis* (1856) buvo tiriamas XIX a. Mažosios Lietuvos įvaizdis. Autorius labiau atskleidė tautos dvasią, tautinę savimonę, etnokultūrą, o ne veikėjų vidaus pasaulį. Savo romane Temme supriešino senovės lietuvių dvasingumą ir XIX a. pavergtų lietuvių tamsumą, nepagarbą kitoms tautoms, antisemitines nuotaikas. Toks supriešinimas ir yra tautų priespaudos kritika. Priespauda turėjo įtakos lietuvininkų nacionalinio charakterio ydoms – alkoholizmui, nepagarbai kitautaučiams išvešėti.

Nepamirštant atsižvelgti į tai, kad romanas yra subjektyvus šaltinis, menininko realybės interpretavimas, todėl nebūtinai gali perteikti tikrus faktus, romanas *Ana Jogšis* galėtų praturtinti historiografinius daugiakultūrės Rytų Prūsijos tapatybės tyrimus. Buvo pastebėta, kad autorius ne visai tiksliai perteikia atminties peizažą. Teigiama, kad Rėzos gimtasis kaimas Karvaičiai paskendo jūroje, o iš tikrųjų šis kaimas buvo užpustytas smėlio.

Romane perteikiama teisėtvara, Rytų Prūsijos tautų – lietuvininkų, vokiečių, žydų, rusų santykiai, taip pat lietuvininkų

⁵¹ Vydūnas, 2012, 119.

⁵² Temme, 4 Bändchen, 1856, 96.

⁵³ *Ten pat*, 1856, 111.

papročiai, senoji lietuvių religija, aprašomas Prūsijos ir Rusijos pasienis. Tarp lietuvininkų ir vokiečių vyko konfrontacija, nes lietuvininkai jautė antipatiją vokiečiams, atėmusiems jų tautos laisvę. Romane matoma Temmės, kaip kovotojo už tautų savitumo išsaugojimą, pozicija. Lietuvininko įvaizdžiui būdingas santūrumas, menkavertiškumo kompleksas, savo istorinių šaknų nevertinimas, pasyvumas, lojalumas Prūsijos karalystės valdžiai. Pasienio darbuotojams rusams būdingas arogantiškumas, bendrų žmogiškųjų vertybių stoka, polinkis į korupciją. Žydai Rytų Prūsijoje buvo vertinami paplitusiais neigiamais stereotipais kaip apgavikai, vagys. Rusijos ir Prūsijos pasienyje lietuvininkai susitikdavo su rusais, nes, atsidūrę skurde, jie, kovodami už išlikimą, dažnai imdavosi kontrabandos. Per sieną vyko druskos kontrabanda. Autoriaus nuomone, sienos su Rusija uždarymas turėjo įtakos lietuvininkų dvasiniam ir materialinės gerovės nuosmukiui. Polinkį verstis kontrabanda,

būdingą paribio tautoms, galbūt galima priskirti ir prie XIX a. lietuvininkų nacionalinio charakterio ypatybių.

Moralė yra tautos išlikimo pagrindas. Humanistinės vertybės užtikrina tautos vienybę. Temmė savo romane įžvelgė grėsmę Prūsijos lietuviams išlikti, nes jie nepakankamai dėmesio skyrė savo istorinei ir kultūrinei praeičiai, tautinei tapatybei puoselėti, todėl tautos dvasia nyko. Krizėje atsidūrusi tauta turėtų rūpintis savo tautinės kultūros puoselėjimu. Patriotiškumas, organizuota visuomeninė veikla padėtų lietuvininkų tautai atgimti. Pilietiško Prūsijos lietuvių pavyzdys romane yra Jozua Gandrašius, puoselėjantis senuosius baltų papročius, organizuojantis susirinkimus. Romano pagrindinei veikėjai žmogžudei Anai apibūdinti tinka *krizės asmenybės* sąvoka. Tokia asmenybė pasižymi amoralium individualizmu, yra nepilietiška, prisideda prie tautinės kultūros nykimo, todėl Aną galima apibūdinti kaip Mažosios Lietuvos mirštančios dvasios simbolį.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Albrecht, Dietmar, 2000: *Keliai į Sarmatiją. Dešimt dienų Prūsijoje: Vietos, tekstai, ženklai*, iš vokiečių k. vertė Osvaldas Aleksa, Vilnius: Baltos lankos.

Aleksandravičius, Egidijus, 2013: *Karklo diegas: Lietuvių pasaulio istorija*, Vilnius: Versus aureus.

Anglickienė, Laima, 2006: *Kitataučių įvaizdis lietuvių folklore*, Vilnius: Versus aureus.

Glagau, Otto, 1970: „Lietuvininkų butis ir būdas“, Milius, Vacys (leidėjas), *Lietuvininkai: Apie Vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktajame amžiuje*, Vilnius: Vaga, 195–338.

Grigas, Romualdas, 2013: *Lietuvių tautos išlikimo drama*, Vilnius: Versmė / Diemedis.

Gust, Max, 1914: *J. D. H. Temme: Ein münsterländischer Schriftsteller und Politiker des 19 Jh.* (Inaugural Dissertation), Münster.

Klein, Manfred, 2007: „J. D. H. Temmes literarisches Denkmal für die „Kaksche Ball“ (Kakšių bala)“, *Annaberger Annalen* Nr. 15, 120–141.

Klein, Manfred, 2006: „Jodoko Donato Huberto Temmės literatūrinis paminklas „Kakšių balai“, *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*, iš vokiečių k. vertė Sigita Barniškienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 278–296.

Lankauskas Romualdas, 2013: *Išbandymas laisve*, Vilnius: Versus aureus.

Lazdynas, Gintaras, „Įvadas į polifoninį literatūros suvokimą“, *Šiaurės Atėnai*, 2000-09-23.

Mažosios Lietuvos enciklopedija, 2000: 1 tomas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Mažosios Lietuvos enciklopedija, 2009: 4 tomas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Patackas, Algirdas, 2014: *Litua: Lituanistika, publicistika, beletristika*, Vilnius: Versmė.

Pocytė, Silva, 2002: *Mažlietuvių Vokietijos imperijoje 1871–1914*, Vilnius: Vaga.

Ruggiero, Vincenzo, 2005: *Grožinės literatūros ir deviacijų sociologija*, iš anglų k. vertė Irena Jomantienė, Daina Valentinavičienė, Kaunas: Poligrafija ir informatika.

Savukynas, Virginijus, 2012: *Istorija ir mitologijos: tapatybės raiškos XVII–XIX amžiaus Lietuvoje*, Vilnius: Viešosios politikos strategijų centras.

Temme, Jodocus Donatus Hubertus, 1856: *Anna Jogszis*. Vom Verfasser der neuen deutschen Zeitbilder, der Verbrecher usw. 1.–4. Bdchn., Leipzig: Hermann Schulze.

Temme, Jodocus Donatus Hubertus, 1883: *Erinnerungen* Hrsg. Stephan Born, Leipzig: Ernst Keil.

Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, Nijolė, 2011: *Lietuvos įvaizdis prancūzų literatūroje (iki XX amžiaus): vienos barbarybės istorija*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Vydūnas, 2012: *Tautos gyvata: Filosofiški-sociologiški aiškinimai*, Kaunas: Jūsų Flintas.

Zemlickas, Gediminas, 2005: „Kuo pasauliui gali būti įdomus lietuviškas paveldas“ (4), *Mokslo Lietuva* Nr. 21, 4–5.

Zymner, Rüdiger / Hölder, Achim (Hrsg.), 2013: *Handbuch Komparatistik : Theorien, Arbeitsfelder, Wissenspraxis*, Stuttgart / Weimar: Verlag J. B. Metzler.

www.smithtrust.com/satorsite (žiūrėta 2013-01-21)

www.godspan-today.com/lithuanian/LITH_Ch_5_Mystery.htm (žiūrėta 2014-03-28).

THE IMAGE OF LITHUANIA MINOR IN 19TH CENTURY IN JODOCUS DONATUS HUBERTUS TEMME'S NOVEL *ANNA JOGSZIS*

Nijolė Brazauskienė

S u m m a r y

In his novel *Anna Jogszis* (1856), the German lawyer and writer Jodocus Donatus Hubertus Temme (1798–1881) represents Lithuania Minor in the 19th century. Lithuania Minor was a multicultural boundary region. J. D. H. Temme describes Lithuanian culture, relationship among Lithuanians, Germans, Russians, and Jews. The main aim of this article is to discover the image of Lithuania Minor in Temme's novel.

Temme states that freedom, humanity, cultural memory are important for every nation. For Temme's novel, the Lithuanian national spirit is important. The human spirit of his personages is described not so precisely. The author also represented the frontier of

Prussia and Russia, the behaviour of custom officials, smuggling. For the Lithuanian image of the 19th century, the inferiority complex, loyalty to power in the Kingdom of Prussia, lack of tolerance to other nations, insufficient attention to the Lithuanian historical and cultural past are characteristic. Lithuania Minor needed a national rebirth, civic society, which were the only way to resist Germanisation. The killer of Jews Anna Jogszis was a *crisis' personality* and could be interpreted as a symbol of the endangered national spirit in Lithuania Minor. Temme's novel *Anna Jogszis* could be used as a historical source for the research of East Prussia's multicultural identity.

Gauta: 2014-04-14

Priimta publikuoti: 2014-04-30

Autorės adresas:

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių literatūros katedra

K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas

El. paštas: n.brazauskiene@hmf.vdu.lt